

Tek parti döneminde “ırkçılık” meselesi...

AYHAN AKTAR

Nazan Maksudyan'ın *Türklüğü Ölçmek* adlı kitabı hakkında *Radikal Kitap*'ın 15 Temmuz 2005 tarihli sayısında bir eleştiri yayınlamıştım. Bu yazıda kitabı daha çok “usul açısından” eleştirerek, kaynakların kullanımı ve sosyal bilimler metodolojisi açısından çalışmanın eksikliklerini dile getirmiştim. Kitabın “esas açısından” ele alınmasını da bu yazıya bırakmış ve hatta *Radikal Kitap*'ta yayınlanan yazımın sonuna “bu yazının genişletilmiş biçimi *Virgöl* dergisinin eylül sayısında yer alacaktır” türünden bir uyarı da koymuştum. *Radikal Kitap*'ta çıkan eleştiriye Sn. Maksudyan biraz aceleci davranarak aynı derginin 29 Temmuz 2005 tarihli sayısında cevap verdi. Bu yazıya cevap verme lüzumunu hissetmedim. Fakat bir hafta sonra Doç. Dr. Umut Özkırımlı, aynı kitabı eleştiren ve Sn. Maksudyan'ın bana yazdığı cevabı da irdeleyen bir yazı yazdı. (*Radikal Kitap*, 5 Ağustos 2005) Aynı günlerde değerli antropolog Doç. Dr. Suavi Aydın yine bu kitap hakkında yazdığı ve *Tarih ve Toplum* dergisinde yayınlanacak olan yazısını bana yollamak inceliğini gösterdi. Anlaşılan tartışma büyüyordu ve bu nedenle kendi yazımda Özkırımlı'nın ve Aydın'ın gayet yetkinlikle dile getirmiş oldukları bazı meseleleri, tekrardan kaçınmak amacıyla kesmek zorunda kaldım. Meraklı okuyucunun Sn. Maksudyan'ın kitabı üzerine farklı kişilerden gelen eleştirileri takip edeceğini sanıyorum. Ne de olsa konu önemli ve Özkırımlı'nın belirttiği gibi, “farklı formlara sahip, farklı kuşaklardan bunca insanı bu kitaba karşı tavır almaya neyin zorladığı” meselesi üzerinde düşünmek gerekiyor. Şimdi kitabın “esasına ilişkin” tespitlerimi sıralamak istiyorum.

Sn. Maksudyan'ın kitabındaki ilk dipnotta benden bahsediliyor. Ama benimle ilgili dipnot bağlamında sergilenen “pervasız” üslubun kitabın geri kalan sayfaların-

Nazan Maksudyan
Türklüğü Ölçmek:
Bilimkurgusal Antropoloji ve
Türk Milliyetçiliğinin İrkçi Çehresi
1925-1939
Metis Yayınları, 2005, 209 s.

da da devam ettiğini gördüm. Sanıyorum bu durum ilk sayfadan itibaren beni kitabı daha dikkatli okumaya yöneltmiş oldu. Sn. Maksudyan'ın kitabı şöyle başlıyor:

Türk milliyetçiliğinin vatandaşlığa dayalı milliyetçiliklerden biri olduğunu, dolayısıyla üstünde yaşanan toprak parçasını temel aldığı ve bireylerin din, dil, ırk gibi farklılıklarını göz ardı eden ortak bir vatandaşlık bağıyla bir arada tutulduklarını savunan güçlü bir tez vardır. Konu üzerine yapılmış çok sayıda araştırmada, hukuki altyapının vatandaşlığa dayalı milliyetçiliği kurumsallaştırmaya çalıştığı ileri sürülür; ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bugüne sıklıkla yaşanmış açıkça ayrımcı pratikler de “uygulama alanındaki normdan sapmalar,” yani istisnalar olarak yorumlanır. Yine aynı araştırmalar “kitapta yazan” resmi anlayış ile “yaşanan” gerçek arasındaki derin ayrımın altını çizerekler. (s. 7)

İşte tam burada, benim 1996 yılında yayınlamış olduğum ve daha sonra *Varlık Vergisi ve “Türkleştirme” Politikaları* adlı kitabımın içinde tekrar yayınlanan “1934 Trakya Yahudi Olayları ve Türk Milliyetçiliği” ile “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uygulanan Türkleştirme Politikaları” isimli yazılarıma atıfta bulunuluyor. (Aynı dipnot içinde Donald McDowall'ın *A Modern History of the Kurds* [I.B. Tauris, Londra, 1996] isimli kitabı ile Kemal Kirişçi'nin “Disaggregating Turkish Citizenship and Immigration Practices”

[*Middle Eastern Studies*, cilt 36, sayı 3, Temmuz 2000] başlıklı makalesine de atıfta bulunulmuş.) Şimdi bu iki yazının temel iddiasını özetlemem gerekiyor, çünkü bu yazılar tek parti döneminde ırkçılık meselesi ile doğrudan ilgili.

Bu yazılarda, 1934 yılında çıkarılan İskân Kanununun ırkçı bir uygulama olduğunu iddia eden bir yazarı eleştirerek, Kemalistlerin esas olarak Türkleştirme politikaları uyguladıklarını, bu nedenle ırkçı olamayacaklarını belirtmiştim. Türkleştirme politikalarını da şöyle tarif etmiştim:

Türkleştirme politikalarından kasıt, sokakta konuşulan dilden okullarda öğretilen tarihe; eğitimden sanayi hayatına; ticaretten devlet personel rejimine; özel hukuktan vatandaşların belli yörelerde iskân edilmelerine kadar toplumsal hayatın her boyutunda, Türk etnik kimliğinin her düzeyde ve tavizsiz bir biçimde egemenliğini ve ağırlığını koymasındır. (Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve “Türkleştirme” Politikaları*, İletişim Yayınları, 2000, s. 101)

Bu politikaları uygulayan Kemalistlerin, Anadolu'da yaşayan gayri Müslimler dışında herkesin Türk olduğunu iddia etmeleri, esas olarak Türk ulusal topluluğuna bağlılığın kriterini Türk etnik grubuna dahil olmakla ilişkilendirir ve böylece Türklüğün çapını genişletir demiştim. Tüm milliyetçi düşünce sistemlerinde var olan “biz” ve “onlar” ayrımının işin sonunda Müslüman olan herkesi Türklük şemsiyesi altında topladığını ve bunun dışında kalan gayri Müslimleri de kaçınılmaz olarak “diğer” kategorisine dahil ettiğini belirtmiştim. Bu iki süreç, aslında madalyonun iki yüzüdür. Dolayısıyla Kemalistlerin milliyetçilik anlayışına göre, “biz”in çapını genişletmek amacıyla ülkede yaşayan herkes bir yandan Türk ilan edilmiş, diğer yandan da bunun imkânsız olduğu noktada Türkiye'de yaşa-

yan gayri Müslimler fiilen “azınlık” ve daha sonra da “yabancı” olarak algılanmıştır.

Bu bağlamda CHP Genel Sekreteri Recep Peker, “Bugünkü Türk milleti siyasi ve içtimai camiası içinde kendilerine Kürtlük, Çerkeslik ve Lazlık ve Pomaklık gibi fikirler telkin edilmiş [aşılınmış] olan vatandaşlarımızı kendimizden sayarız. Mazinin kararlık istibdat devirlerinden kalma bir miras olan ve uzun tarihi tegallübatın [çekişmelerin] mahsulü bulunan bu yanlış telakileri hulula [iyilik] ve samimiyetle düzeltmek vazifedir,” derken aslında sadece “biz”in çapını genişletmeye çalışıyordu. (Recep Peker’in 16 Ekim 1931 günü İstanbul Üniversitesinde verdiği konferans, daha sonra partinin resmi yayını olarak basılmıştır: *CHF Programının İzabı*, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, 1931, s. 6) Konuşmasında yüzlerce yıldır Anadolu’da kendini hissettiren farklı etnik kimliklerin konumunu bir tür “yanlış bilinç” olgusu ile açıklayan Peker, bu durumu “düzeltmekten” bahsederken yine aslında onların Türk olduklarını –veya zaman içinde Türklüklerini unutmuş olduklarını– ima ediyordu.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında, tek parti yönetimi tarafından uygulanan Türkleştirme politikaları, ülkede yaşayan gayri Türk fakat Müslüman etnik gruplar açısından kısa vadede “kapsayıcı” olabilirken, aynı anda gayri Müslim azınlıklar bakımından da “ayrımçı/azınlık karşıtı” özellik gösterirler.

Bu itibarla, ülkemizde uygulanan azınlık karşıtı politikaların, özellikle Yahudiler, Rumlar ve Ermeniler gibi “belli bir etnik veya dini gruba karşı” olarak tanımlamanın imkânsız olduğunu görüyoruz. Kısacası tek parti yönetiminde, yapısal nedenlerden ötürü Türkleştirilemeyen her toplumsal gruba “ayrımçı muamele” yapılmıştır.

Yukarıdaki analiz ne Türk milliyetçiliğinin vatandaşlık esası üzerinde yükseldiğini iddia ediyor ne de Sn. Maksudyân’ın deyişi ile “ayrımçı pratiklerin” normdan sapa olarak yorumlanması gerektiğini savunuyor. Tam tersine, Türk milliyetçiliğinin Gökâlî tarafından gerçekleştirilen ilk formülasyonundaki “kültürel” özelliklerinden 1923’te ulus devletin kurulması sürecinde arınmış olduğunu ve 1920’lerin ortasından itibaren Kemalist milliyetçiliğin düpedüz bir “etnik” milliyetçilik olarak kurgulanmış olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, Sn. Maksudyân’ın benim yazdıklarım atıfta bulunarak yaptığı yoruma adıyla sanıyla çarpıtma denir.

Konu ile ilgisine binaen devam ediyorum: Bütün bunları anlattıktan sonra Kemalistlerin neden teknik anlamda, yani sosyal bilimlerde kullanılan teknik anlamıyla ırkçı olamayacaklarını açıklamaya girişmişim. İrkçılığın devletin resmi ideolojisi haline gelebilmesi ve bunun sistematik bir biçimde hayata geçirilebilmesinin araçlarının Türkiye’de oluşmadığını iddia et-

mişim. Tek parti döneminde ırkçılığın ortaya çıkabilmesi için sosyolojik açıdan *gerekli ve yeterli şartlar* Türkiye’de yoktu. Burada *gerekli* şarttan kasıt, önce ırkçılığın antropolojik ve felsefi geleneğinin oluşması sonucunda ortaya çıkar. Bu da tek bir ırkçı düşünürün ömrüne sığacak bir iş değildir. Yani, önce dünyadaki ve kendi ülkenizdeki ırkları sözde “bilimsel” bir biçimde ölçüp biçerek tasnif edeceksiniz; ondan sonra da kendi ırkınızın üstün mezziyetlerini bu işin felsefesini de yaparak ispat edeceksiniz. (Avrupa’da, özellikle de Almanya’da ırkçılığın gelişmesi hakkında bkz. George L. Mosse, *The Culture of Western Europe*, Westview Press, Boulder, 1988) Bu çok zor ve ciddi bir iştir. Sn. Maksudyân’ın *Türk Antropoloji Mecmuası*’nda yayınlanan yazıları analiz ettiği IV. bölümde de belirttiği gibi, dönemin ırkçıları bir miktar yabancı yayını tercüme ederek kendilerine müktesebat yaratmakta, diğer yandan da yaptıkları sözde “bilimsel” ölçümlerle bir literatür oluşturmaktadırlar. Bu faaliyete Sn. Maksudyân, “bilimkurgusal antropoloji” adını takmaktadır.

Benim görebildiğim kadarıyla, ne son dönem Osmanlı Türkçülerinin ne de Kemalistlerin böylesine güç bir işi başaracak, yani ırkçı ideolojiyi geliştirecek entelektüel donanımları yoktur. Biliyorum, Sn. Maksudyân “hesaplaşma” sözünden hoşlanmıyor. Hesaplaşmayı bir tür “düelloya davet etme”, “birinin defterini dürme” veya “kişiye haddini bildirme” olarak alıyor. Ama Balkan Harbi yıllarında Türk milliyetçiliğinin ilk formülasyonunu gerçekleştiren Ziya Gökâlî’nin görüşleri ile Kemalistlerin geliştirdiği milliyetçilik anlayışı arasındaki farklar üzerinde biraz kafa yormasını ve Gökâlî ile hesaplaşmasını beklerdim. Örneğin, en azından Gökâlî’nin ulusal topluluğun oluşumunda ırkın hiç de önemli olmadığı konusundaki tespitlerini tartışmaya açması lazımdı. 1923 yılında şöyle diyordu Gökâlî:

Memleketimizde, vaktiyle dedeleri Arnavutluk’tan yahut Arabistan’dan gelmiş millettaşlarımız vardır. Bunları Türk terbiyesi ile büyümüş ve Türk mefkûresine çalışmayı itiyat etmiş görürsek, diğer millettaşlarımızdan hiç ayırmamalıyız. Yanlız

saadet zamanında değil, felâket zamanında da bizden ayrılmayanları nasıl milliyetimiz dışında sayabiliriz? (...) Gerçi, atlarda şecere aramak lâzımdır; çünkü, bütün meziyetleri içgüdüye dayandığı ve bunlar ırsî olduğu için, hayvanlarda ırkın büyük ehemmiyeti vardır. İnsanlarda ise, ırkın sosyal vasıflara hiçbir tesiri olmadığı için, şecere aramak doğru değildir. Bunun aksi bir yol tutulacak olursak memleketimizdeki aydınların ve fikir savaşçılarının birçoğunu fedâ etmek gerekecektir. (Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, yay. haz. Mehmet Kaplan, Devlet Kitapları, 1970, s. 23)

Ziya Gökalp'in bu tespitlerinden birkaç yıl sonra *Türk Antropoloji Mecmuası* çevresinde toplanmış olan aydınlar, Sn. Maksudyân'ın iddiasına göre ırkçı bir projeyi geliştirmeye çalışıyorlardı. Acaba, bu arada ne olmuştu? Ne değişmişti? Sn. Maksudyân bu dönüşümü bizlere açıklamak için hiçbir çaba sarf etmiyor.

İrkçilik gibi ciddi bir entelektüel akımın, toplumda yüzyıllardan beri zaten var olan dini çatışmaların üzerine oturtulması gerekir. Bilindiği gibi Müslümanlar ile diğer dinlerin mensupları arasında, örneğin Hristiyanlar ile Museviler arasında olduğu gibi, kökleri dinler tarihinden gelen derin çatışmalar pek görülmez. İslamiyetin Osmanlı yorumunda başka dinlerin mensuplarına karşı kan davası güdüldüğüne de pek rastlanmaz. Aslında Türkiye'deki samimi ırkçıların, örneğin Nihal Atsız ve arkadaşlarının en ciddi eleştirisini yapanlar da İslamcılar olmuştur.

Gelelim *yeterli* şartlara... İrkçiliğin hayata geçirilmesi için yeterli şartları daha iyi anlamak için, yukarıda sıraladığımız gerekli şartların oluştuğunu; Kemalistlerin İskân Kanunları çıkartarak ve herkesin kafatasını ölçerek toplumu ırkçı esaslara göre yeniden düzenleme niyetinde olduklarını düşünelim. Bunu hangi araçlarla yapacaklardı? Tek parti döneminde Kemalistlerin ellerindeki devlet yapısı bunu gerçekleştirmekten âcizdi. Teknik anlamıyla ırkçılık uygulamaları ancak modern sanayi toplumundaki devletin gerçekleştirebileceği bir şeydir. Weber'ci tanımıyla, aklın egemenliğindeki yasalarla yönetilen bir devlet (legal rational state) bu işlere girişebilir ancak.

Sermaye birikim sürecinin çok başındaki geri kapitalist bir ülke olan Türkiye'deki milliyetçiler ve ellerindeki devlet yapısı böylesine büyük ve ciddi bir projeyi hayata geçirecek donanıma sahip değildir. Nazi Almanya'sında olduğu gibi, teknik olarak ırkçı kaygılarla bir ulusal topluluğu yeniden kurmak, aynı zamanda o ulusal topluluğu sadece varlığı ile kirleten yabancı (alien) unsurların ayıklanması ve yok edilmesi (extermination) demektir. Örneğin, Nazi Almanya'sında Yahudilere ait şirket ve işyerlerinin Aryan ırkından olan Alman vatandaşlarının eline geçebilmesi için son derece sistematik olarak bilgi toplanmış ve Alman vergi daireleri, ticaret odaları ve Nazi partisinin işbirliği ile birkaç yıl içinde bu firmalar Aryan kökenli Almanların eline geçmiştir. (Avraham Barkai, *From Boycott to Annihilation: The Economic Struggle of German Jews, 1933-1943*, Un. Press of New England, 1989, s. 54-109) Böylesine iddialı bir projeye sahip olabilmek için elde toplumun en ufak hücrelerine bile nüfuz edebilme becerisine sahip, son derece gelişkin bir devlet aygıtı olması gerekir. (Hitler Almanya'sında ırkçı devlet aygıtının nasıl işlediğini ve nelere kadir olduğunu çok iyi anlatan bir çalışmada, Nazilerin ırkın saflığını koruma adına uygulamış oldukları sosyal politikanın aynı anda hem çok modern hem de esaslı bir biçimde modernlik karşıtı olduğu vurgulanıyor: Michael Burleigh, Wolfgang Wippermann, *The Racial State: Germany 1933-1945*, CUP, Cambridge, 1991, s. 4) Bu da Türkiye'de yoktu.

Anadolu'nun etnik ve dini yapısını iyi bilen Kemalistler de böyle bir projenin altından kalkamayacaklarının farkındaydılar. Ayrıca gerçekten ırkçı olsalardı, neden herkesin Türk olduğunu iddia ederek bütün nüfusu Türkleştirmeye çalışsınlar ki? Gerçek ırkçı en ince ayrıntılar üzerinde çalışarak kendini diğerlerinden farklılaştırmaya çalışır. Bu itibarla "Türkleştirme" ve "ırkçılık" içerik olarak aynı anda bir araya gelemeyecek olan, hatta birbirlerini reddeden kavramlardır. Türkleştirme yapanlar ırkçı olamaz; gerçekten ırkçı olanların başkalarını "Türkleştirme"yi düşünmeleri mümkün değildir. Nazi döneminde bir Alman ırkçısına Yahudilerin veya Çingenele- rin "Almanlaştırılması" gerektiğini söyle-

sek, acaba bize ne cevap verirdi?

Dikkat edilirse, 1996 yılında yayınlanmış olan bu iki yazımda Sn. Maksudyan'ın genel yaklaşımının tamamen tersini söylüyor, Türkleştirme politikaları uygulayarak herkesin Türk olduğunu iddia eden Kemalist yönetimin ırkçı olamayacağını anlatmaya çalışıyordum. "Türkleştirme" ile "ırkçılığın" su ile zeytinyağı gibi birbiri ile karışmayan iki ayrı madde olduğunu belirtiyordum. Dolayısıyla bu yazılarım, ne Kemalist milliyetçilik anlayışının vatandaşlık üzerine dayandığını savunur; ne de yaşanmış ayrımcı pratiklerin "uygulama alanındaki normdan sapmalar," yani istisnalar olarak yorumlanması gerektiğini iddia eder. Tam tersine, Kemalistlerin kullanmış olduğu "ırk" teriminin çoğunlukla "etnik grup" olarak algılanması gerektiğini savunmaktaydım. Bu iddiamı da kanıtlamak amacıyla aynı yazılarda 1934 yılında yürürlüğe giren İskân Kanununun TBMM'deki tartışmalarını analiz etmiştim.

İskân Kanunu tasarısını hazırlayan encümen başta "ırk" kelimesi yerine "soy" kelimesi kullanmıştır. Ancak tasarının TBMM'de tartışılması sırasında bazı itirazlar üzerine bunun değiştirildiğini görüyoruz. Meclis zabıtlarının bu bölümü hayli ilginçtir:

Rasih Bey (Antalya):

– Soy, insanın kendi ailesine münhasır olur. Eğer burada soy kelimesi ona delâlet ediyorsa burada yerinde kullanılmıştır.

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya (Muğla):

– Efendim, hükümetten de soruyorlar. Burada soydan maksat, ırktır. Binaenaleyh soy tabiri yerine Türk ırkı olarak kullanmak faydalı olacaktır. Soy aile manasına da kullanılıyor.

Hasan Reşit [Tankut] (Muş):

– Efendim, Türk dili ve kültürü tabirinin burada soy kelimesi yerine kullanılması daha doğrudur.

Reis:

– Efendim, elimde müsbet bir teklif yoktur. Maddeyi aynen reyimize arz edeceğim.

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya (Muğla):

– Efendim, ırk diyelim; sonra iltibas [şaşırtma] olur. (14 Haziran 1934 günü

TBMM'de yapılan tartışmadan alınmıştır: *TBMM Zabıt Ceridesi*, devre 4, cilt 23, s. 145)

Tahmin edileceği gibi, İskân Kanunu İçişleri Bakanı'nın istediği doğrultuda çıkmıştır. Burada dikkat edilirse Şükrü Kaya, "Türk soyu" teriminin günümüzün terminolojisinde "Türk etnik kimliği"ni vurgulamak için çok güdük kalmasından ötürü, "Türk ırkı" gibi kendince daha geniş kapsamlı olduğunu düşündüğü bir kavrama müracaat etmektedir. Ama İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın kafasında geniş olarak düşünüldüğü "soy" yerine "ırk" terimi üzerine ısrar etmesinin sebebi de onun ırkçılığın değil, "soy"un yanlışlıkla "aile" gibi dar anlamda yorumlanmasından kaçınmaya çalışmasındandır. Burada ilginç olan, Muş milletvekili ve daha sonra TDK genel yazmanı olan Hasan Reşit Tankut'un gayet Gökalpçi bir yaklaşımla ırk yerine "Türk dili ve kültürü tabirinin" kullanılmasını gündeme getirmesidir. Tankut, "Türk dili ve kültürü" şemsiyesinin "ırk" şemsiyesinden çok daha geniş olduğunun farkındadır. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ise "soy" teriminin ortaya çıkartabileceği kafa karışıklığından endişe ederek "ırk" terimine yönelmektedir. Ama aslında kafasındaki kavramın tamamen "etnik kimlik" tanımına uygun olduğunu görmek gerekiyor.

Bu tartışmadan da izlenebileceği gibi Kemalistlerin kavramsal dağarcığı son derece fakirdir. Bu bağlamda Sn. Maksudyan'ın tek parti döneminin siyasi metinlerinde gördüğü her "ırk" terimini, sosyal bilimlerde kullanıldığı anlamda "biyolojik ırk" olarak yorumlarken dikkatli olması gerekirdi. Ama araştırmacının derdi, ne olup bittiğini anlamak yerine ırkçılık "denizinin taşma noktasına geldiğini" anlatarak bizi ikna etmek olduğu için, sosyal bilim açıklamalarının temelini oluşturan bütün nüanslar maalesef kayboluyor. (Kitabın giriş bölümünde Sn. Maksudyan tez danışmanı Prof. Taha Parla'nın kendisine şu soruyu yönelttiğini anlatıyor: "Sence milliyetçi ideolojinin içine akacak bir yol bulmuş bu ırkçı kanal (diyelim ki *Mecmua*), söz konusu ideolojinin özünü değiştirecek kadar güçlü mü?" Taha Parla'nın bu doğru ve son derece meşru sorusuna

Sn. Maksudyan'ın cevabı şöyle: "Soruda Türk milliyetçiliği bir deniz, ırkçı yaklaşımlar da denize akan çok sayıda nehirden biri gibiydi. Ben nedense metaforu tersten kurmak istedim. Bence ideolojiye içkin ırkçı unsurlar zaten çokça vardı, ama öyle bir an geldi ki deniz taşma noktasına ulaştı ve kendine bir kanal açtı." s. 13)

Sn. Maksudyan 29 Temmuz 2005 tarihli *Radikal Kitap*'ta bana verdiği cevabında şunları söylüyor:

Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve "Türkleştirme" Politikaları* adlı kitabında, "Türk ulusal topluluğuna veya Türk milletine üyelik ölçütünü, 'Türk etnik grubuna dahil olma' düzeyinde tanımlayan Kemalist milliyetçilik anlayışı" şeklinde bir ifade kullanır. (s. 131) Kendimce, ben de bundan farklı bir şey söylemiyorum. Etnik grup ve ırk arasında ciddi bir uçurum olmadığı ve her ikisinin de milliyetçi ideolojileri ayrımcılığa doğru sürüklediği vurgulanmalıdır. Irk yerine etnik grup demek rahatlatıyor mu? (...) Modern devlet yoksa, istihdam politikalarına yansıtılmıyorsa, en vahimi de kan ve şiddet olmadan ırkçılık olmayacağı fikri çok hâkim. Altını çizmek gerek: Sadece fikrîsel düzlemde cereyan etse de –kaba bir deyişle toplama kamplarında milyonlarca insan öldürülürse de– ırkçılıktan bahsedilebilir. Irk diye bir kavramın doğruluğu (varlığı) kabul ediliyor ve bunun da ötesinde bazı ırkların üstün bazılarının aşağı olduğu varsayılarak (sadece hayali de olsa) bir hiyerarşi kuruluyorsa buna ırkçılık denir.

Sn. Maksudyan'ın hiç anlamadığı veya akıl erdiremediği meseleleri şöyle özetlemek mümkün:

1) Milliyetçilik teorisinde ulusal topluluğa bağlılık kriterini "etnisite" üzerinden kurgulayan milliyetçilik anlayışları ile bilimkurgusal olsa bile "ırk" üzerinden kurgulayan milliyetçilik anlayışları arasında büyük farklar vardır. Bu konuda, "Aman efendim, n'olmuş yani! Ha etnik grup ha ırk. Bunların hepsi ayrımcı değil mi zaten?" türünde bir savunmanın iler tutar ve ciddiye alınır bir tarafı yoktur. Sadece yazarın cehaletini ortaya koymaktadır. Sn. Maksudyan'ın bu konularda kalem oynatan biri olarak bu ayrımların farkında ol-

ması gerekirdi.

2) Tabii ki sadece fikir düzeyinde cereyan etse de ırkçılıktan bahsedilebilir. ABD’de toplama kampları yoktu ama özellikle güney eyaletlerinde ırkçılıktan ve bunun 1960’lara kadar hayata geçmiş pratik uygulamalarından bahsetmek mümkün. Yani, bir lokantada masaların siyah derililer ile beyazlar arasında ayrıştırılmış olmasından, bazı eğitim kurumlarına sırf derilerinin rengi yüzünden bir kesimin alınmamasından hareket ederek ırkçılıktan bahsediyoruz. Bir dergi etrafında toplanmış bir aydın grubunun ırkçı olduklarını Sn. Maksudyan’ın ortaya koymuş olması yeteri kadar anlamlı. Fakat Sn. Maksudyan’ın derdi burada bitmiyor. Bir dergiden kalkılarak bir sürü toptancı yargıya ulaşıldığını görüyoruz. Kitabında şöyle diyor:

Altı çizilmesi gereken nokta, Türkiye’de ırk kavramının öneminin Türklere imtiyaz tanımak veya Türk olmayanları ayrımcı politikalara maruz bırakmak gibi sadece uygulama safhasında ortaya çıkmış olmadığıdır. Irk kavramı, bilimsel çevrelerde, kuramsal temellerinin atılması sırasında Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu unsurlarından biri olarak sürekli tekrarlanmaktadır. (s. 182)

Yani bir dergi ve bunun etrafına kümelmiş aydın grubunun ırkçı olduğunun ispat edilmiş olması Sn. Maksudyan’ı tatmin etmiyor. Kemalist milliyetçilik anlayışının kendisinin ve nihayet tek parti rejiminin belli bir kesime karşı uygulamış olduğu tüm ayrımcı politikalarda “ırkçılık” olduğu iddia ediliyor. Bu yazı fazla uzadıği için, aslında Sn. Maksudyan’ın elindeki malzemeyi ne şekilde değerlendirmesi gerektiği, Kemalistlerin ırk konusunda yaptıkları yorumların Türk milliyetçiliğinin inşa sürecinde neye tekabül ettiği konusunda fazla bir yorum yapmadığımı farkındayım. Ayrıca, Sn. Maksudyan’ın, çalışmasında antropoloji ile arkeoloji arasındaki ilişkileri doğru bir biçimde temellendirmekten uzak olduğunu da belirtmeliyim. Doç. Dr. Suavi Aydın, Sn. Maksudyan’a adeta “akademik danışmanlık hizmeti” verir gibi kaleme almış olduğu eleştiri yazısında, bu konuları ayrıntılı olarak

irdeliyor. Meraklı okuyucu, *Tarih ve Toplum* dergisinin yakında yayınlanacak olan sayısında Aydın’ın makalesine göz atabilir.

3) Sn. Maksudyan’ın iddiasına göre, tek parti döneminde uygulanmış olan tüm ayrımcı politikaların kökeninde “ırk kriterine dayalı” bir ayrımcılık vardır. Yani bu tespitten kalkılarak seçkin Türk ırkının mensubu olan brakisefaller veya Alpin ırk mensupları lehine bazı uygulamaların yapılmış ve böylece dolikosefallerin mağdur edilmiş olduğunu çıkarsayabiliriz. Malum, “Türk”lerden bahsettiğimiz zaman bir etnik gruptan bahsetmiş oluruz. Bu işi tam anlamıyla kafatası ölçerek yaptığımız ve ancak dolikosefaller ile brakisefaller arasında net bir ayırım yaptığımız zaman teknik anlamda “ırkçı” olabiliriz. *Türk Antropoloji Mecmuası* etrafında kümelmiş olan bazı üniversite öğretim üyelerinin ideolojik olarak bu noktada bulunmaları onların “ırkçı” olarak adlandırılması için yeter. Ama iş “Türk olmayanları ayrımcı politikalara maruz bırakmak” meselesine geldiği zaman, burada merkezi otoritenin çıkartmış olduğu kanun ve kararname veya *de facto* hayata geçirilen bazı uygulamalardan ayrıntılı olarak bahsetmek gerekir. Örneğin, benim “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uygulanan Türkleştirme Politikaları” isimli yazımda ele aldığım konulardan hukukun Türkleştirilmesi (yani gayri Müslim azınlıkların kendilerine ait geleneksel cemaat hukukunun ortadan kaldırılması ve onların 1926 yılında çıkan Medeni Kanun içine hapsedilmeleri), sermayenin ve emek piyasasının Türkleştirilmesi, kamu hizmetinde çalışacak memurların seçiminde “Türk olmak” şartının aranması, 2007 sayılı yasa ile bazı mesleklerin Türkiye’de Türk vatandaşlarına tahsis edilmesi ve nihayet Varlık Vergisi gibi ayrımcı uygulamaların “ırkçı” olduğunu iddia ediyor iseniz, bütün bu uygulamalarda “Türkler” lehine ayrımcılık yapıldığını söylemek yetmez. (Örneğin, Varlık Vergisi sırasında “Türk” kategorisinin kullanılmadığını, bunun yerine dini kategorilerin kullanıldığını biliyoruz. Varlık Vergisini uygulayan dönemin İstanbul Defterdarı Faik Ökte’nin anılarında vergi mükelleflerinin gruplandırılması şöyle anlatılıyor: “Cetveller M ve G diye ikiye ayrıl-

di. M Müslüman grubu, G gayri Müslim ekalliyetleri temsil ediyordu. Bilahare bu harflere dönmeler için D, ecnebler için E harfleri katılacaktır.” Zikreden Aktar, agy, s. 144. Ayrıca nüfusun Türkleştirilmesinin en önemli aşaması olan 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Antlaşmasında taraflar mübadele edilen nüfusu yine dini ayrıma tabi tutarak “Müslüman” ve “Rum Ortodoks” olarak kategorize etmişlerdir.) Bütün bu ayrımcı uygulamaların ardındaki Kemalistlerin ve onların kullandığı devlet aygıtının bu işleri yaparken biraz da ırk terminolojisi (Brakisefal, Dolikosefal, Alpin vs) kullanmış olmasını beklememiz gerekmez miydi? Her “Türk” diyeni “ırkçı” veya “Türk etnik grubu” lehine yapılan her uygulamayı “ırkçı politika” olarak nitelendirmek bu kadar kolay mı?

Derdimi biraz daha net ifade etmek için değer yargısı içeren bazı cümleler vereceğim. Bunlar gündelik hayatta karşımıza çıkabilir:

- 1) “Manavlara dikkat etmek lazım, hepsi sahtekârdır. Çürük domatesleri sokuştururlar.”
- 2) “Ecnebler memleketimizde gayri menkul satın almasınlar. Sonra vatan elden gidiverir!”
- 3) “Yunanlılara katiyen güvenilmez. Arkadan vururlar hep!”
- 4) “Türbanlı kızları görünce çok fena oluyorum. Bunları acilen İran’a yollamak lazım!”

Dikkat edilirse, birinci cümle bir meslek grubuna karşı belli bir önyargı içeren ve o meslek grubuna dahil olan insanları belli bir stereotipi içine koyan bir yargı içermektedir. İkinci cümle ise tipik bir yabancı düşmanlığı (xenophobia) ve korku (paranoya) içermektedir. Üçüncü cümle ise, belli bir ulusa karşı önyargı ve düşmanlık ifade eden bir cümledir. Son cümle ise, türbanlı kızları kendisi için bir tehdit olarak algılayan ve bu duruma kendince çözüm arayışı içinde olan ve ırkçı özellikleri ağır basan bir yargıdır. Dikkat ederseniz, bütün bu yargılar belli bir düzeyde “ayrımçılık” ifade ederler. Ama Sn. Maksudyan’ın bir sosyal bilimci olarak farkında olması gereken şey şudur: Her ayrımcılık ırkçılık değildir. Sosyal bilimcinin görevi bu nüansı doğru yakalamaktır.

Radikal Kitap’ta yayınladığım yazıda Sn. Maksudyan’ın Prof. Dr. Günay Göksu Özdoğan’ın “*Turan*”dan “*Bozkurt*”a: *Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)* başlıklı kitabından yaptığı alıntının yerinde bulunmadığını belirtmiştim. Sn. Maksudyan cevabında, o alıntının Prof. Dr. Günay Göksu Özdoğan’ın doktora tezinden yapılmış olduğunu belirterek, aynı alıntıyı yazarın kitabından bulup benim dikkatime sunuyor. Alıntı şöyle:

Bu akım [*Pan-Türkçü ve ırkçı söylemi olan Türkçülük*], Türkiye Cumhuriyeti halkı arasında ırk ayrımı yaparak safkan Türk soyundan gelenlere üstünlük tanıyordu. (Günay Göksu Özdoğan, s. 14 – vurgular A.A.)

Sn. Maksudyan böylece meselenin halolduğuna inanarak “aktarım da sorunsuz!” diyerek meseleyi kapatıyor. Şimdi aynı alıntının Sn. Maksudyan’ın kitabındaki biçimini dikkatinize sunuyorum:

Böylelikle *Türk milliyetçiliği* ırk kimliğine dayalı bazı siyasi görüşlerin yayılmasına ön ayak olmuş ve Cumhuriyet’in farklı halkları arasında “saf Türk kanına sahip soy-lar” lehine ırkçı bir ayrım yapılmıştır. (Maksudyan, s. 53 – vurgular A.A.)

Dikkat edilirse, yukarıdaki alıntıda Prof. Dr. Günay Göksu Özdoğan’ın kurduğu cümlelerin öznesi “Pan-Türkçü ve ırkçı söylemi olan Türkçülük” olarak tanımlanmış iken, Sn. Maksudyan’ın metninde bu özne “Türk Milliyetçiliği” haline geliveriyor! Sn. Maksudyan açısından tam anlamıyla “iş üzerinde yakalanma” durumu var karşımızda. Yavuz hırsız rolünü benimseyip, “aktarım da sorunsuz!” demiş olması da işin cabası. Peki, bunu nasıl açıklayacağız? Bence bu durumu izah etmek ancak iki şekilde mümkün.

Birinci izaha göre, Sn. Maksudyan okuduğu kitaplardan bazı cümleleri işine geldiği gibi evirip çevirerek tek parti dönemindeki Kemalist milliyetçilik anlayışının, rejimin yaptığı bütün ayrımcı uygulamaların ırkçı esaslara dayalı olduğunu anlatabilmek için çarpıtıyor. Sn. Maksudyan için ırkçılığın “Türkiye Cumhuriyetinin kurucu unsurlarından biri olarak” ortaya konulabilmesi amacıyla kendinden önce bu ko-

nular üzerine yazıp çizenlerin makalelerinden yapılan her türlü çarpıtma mubah. Burada “kötü niyet” ve bilimsel çalışmanın gerektirdiği anlamda lonca ahlaki ve sorumluluk duygusundan uzak olma durumu son derece açık. Bu yeterince tatsız bir durum.

İkinci izah ise şu: Sn. Maksudyân yukarıda sunduğum iki alıntı arasındaki farkı görmekten âciz! Çünkü benim yaptığım eleştiriyeye karşılık bu alıntı Özdoğan’ın kitabından bulunup benim gözüme sokulduğuna ve köşeli parantez ile “Pan-Türkçü ve ırkçı söylemi olan Türkçülük” saptaması kendisi tarafından yapıldığına göre, Sn. Maksudyân’a bu iki cümle aynı görünüyör! Sn. Maksudyân’a göre aradaki farklar önemsiz. Buna inanması gerçekten zor, ama maalesef öyle!

Burada artık bir “algılama sorunu” ile karşı karşıya bulunduğumuzu düşünüyörüm. Şu an geldiğimiz noktada koyduğumuz teşhis, “nüansları ortaya koyamayan genç sosyal bilimci hamlığı” olarak adlandırabileceğimiz bir çocukluk hastalığından öteye geçmiş vaziyette. Açıkçası, bu durumun tedavisinin mümkün olmadığını düşünüyörüm. Bu meslekte “algılama sorunu” ile malul olanların işi çok zordur.

Son olarak şunu söylemek istiyörüm. *Radikal Kitap*’ta yazdığım eleştiride Sn. Maksudyân’ın metninde 1940’lardan sonra ırkçılığın neden ortadan kalktığı konusundaki açıklamaları tatminkâr bulmadığımı belirtmiş ve meselenin *Radikal* okurları tarafından daha net anlaşılmasını sağlamak için ilk anda “absürd” sayılabilecek, fakat sırf o nedenle açıklama gücü yüksek olan iki örnek vermiştim. Sn. Maksudyân’ın cevabı daha önce Anglosakson akademik çevrelerinde çok rastladığımız türden bir cevap olmuş:

Ayhan Aktar “ölçümlerde ‘dolikosefal’ çıktığı için haksızlığa uğrayan bir vatandaşımız (...) hüznünlü bir türkü yakmaz mı?” ya da neden “Mazlum Dolikosefaller Cemiyeti kurulmadı” gibi açıkça dalga geçen sorular soruyor. Gerçekte yaşanan ayrımcılıklar ve mağdurların başına gelenler düşünüldüğünde tatsız ifadeler.

Baştan şunu ifade edeyim: Anglosakson akademik çevrelerinde *political correctness*

olarak anılan ve dilimize “siyaseten doğru olma” olarak tercüme edilebilecek tavrı, bana hiçbir zaman cazip gelmedi. Anglosakson akademik çevrelerinde biraz vakit geçirdiğim için bu tavrı zorlama ve hatta açıkçası “riyakârlık” olarak görüyörüm. Sırf kibarlık olsun diye kimseye “tarama özürülü” demedim; “kel” demeyi tercih ettim. Aynı şekilde, gündelik hayatta bir kişi için “anlama özürülü” demek yerine, düpedüz “aptal” demeyi daha uygun ve oturaklı buldum. Bu benim şahsi tercihimdir, eleştirmek isteyenler buyursunlar.

Ama benim Sn. Maksudyân’ın akademik çapsizliğini ortaya koymak için verdiğim iki absürd örneğin, kendisi tarafından “yaşanan ayrımcılıklar ve mağdurların başına gelenler düşünüldüğünde tatsız ifadeler” veya “kırıcı boyuttaki duyarsızlık” gibi cümlelerle “siyaseten doğru olma” alanına müracaat edilerek savuşturulmaya kalkışılması veya karşı hücumla geçilmiş olması, bana çok “ucuz” geldi. Akademik çapsizliğin “siyaseten doğru olma” kalkını arkasına saklanarak örtülmeye çalışılması memleketimizde yeni bir şey. Anglosakson akademik çevrelerde çok yaygın olan bu tavrın cennet vatanımıza ithalatını da Sn. Maksudyân gerçekleştirmiş gibi görünüyor. Ne diyeyim, vatana millete hayırlı olsun!

Bu güne kadar, TC devleti ile gayri Müslim azınlıklar arasındaki ilişkiler konusunda akademik alanda yazıp çizdiklerim ortadadır. Bu konularla ilgili güncel meselelerdeki politik tavrımın da ne olduğu internette basit bir arama sonucunda gazetelerin arşivlerinden izlenebilir. Ben bu konularla ilgili bir akademisyen ve entelektüel olarak, kendi çapımda işin gereğini yerine getirdiğime inanıyorum. Şuna kesinlikle inanıyorum ki bir akademisyenin birinci vazifesi hakikati “doğru olarak” araştırıp anlamak ve başkalarına “doğru olarak” anlatmaktır. Bu sürecin hilesiz, hurdasız ve başkalarının yazıp çizdiklerini çarpıtmadan gerçekleşmesi de bu mesleğin “olmazsa olmaz” şartıdır. Daha bu mesleğin temel gereklerini yerine getirmekten âciz olanlar, “siyaseten doğru” olsalar ne yazar? Bu sorunun cevabını Sn. Maksudyân’ın beni şikâyet ettiği “aydın ve bilimsel çevrelerin” takdirine bırakıyorum. ♦